

PUTOPIS O PROSTORIMA DRUGOGA

Helena Sablić Tomić

Aleksandar Flaker, *Bez linije – “Vollendamom” iz Nizozemske u Sjevernu Ameriku 1950. i 1951.* Uredile: Gorana Flaker, Jadranka Brnčić i Maša Kolanović, Durieux, Zagreb, 2018.

Akademik Aleksandar Flaker često je oblačio odijelo tzv. *homo turisticusa* pa krenuo upoznavati različite prostore i osobe u njima; intrigirali su ga na tim putovanjima kulturološka obilježja i osobni znakovi, a često puta se u njegovim rečenicama napisanim o novim mjestima prepoznaje unutarnje zadovoljstvo i neka osobita energija nalik duhovnoj obnovi i kreativnom uzbuđenju nastalom kretanjem što se i čita u knjigama kao što su *Književne vedute, Riječ, slika, grad, rat, Autotopografija I. 1924–1946 i Autotopografija II. Moja sveučilišta 1946–2010* u kojima se prostor promatra kao medij koji bilježi aktivnosti koje su se u njemu dogodile. Jedan takav prostor postao je i brod “Vollendam” u knjizi *Bez linije* na kojemu je Flaker plovio “Atlantikom na putu prema Kanadi i koji mu je služio kao pozornica za privremeni interdisciplinarni studij američkih studenata koji su artikulirali svoje dojmove poslije boravka u Europi”, piše u sjajnom pogovornom tekstu “Kad je socijalizam bio mlad, a Zapad relativno naopako” Maša Kolanović.

Bilješke s dva ploveća puta, napisane 1950. i 1951. posthumno je u rukopisnoj ostavštini pronašla njegova kći Gorana Flaker; čini se kako posebice one iz prve bilježnice nisu imale namjeru biti objavljenima dok druge, nameće se pretpostavka, pisane su s nakanom da se iz njih i kroz njihov sadržaj pripreme obimniji eseji o ideološkim i kulturološkim razlikama tadašnje Jugoslavije i

nekim drugih civilizacijskih prostora. Na prvome putovanju Flaker, u razdoblju od 4.VI.–13.VIII.1950. naslovljenom “Dnevnik iz Kanade i Nizozemske”, iz dana u dan, gotovo intimistički povjerljivo, zapisuje razmišljanja o osobama koje susreće, njihovim ideološkim stavovima, osjeća se u njima ritam mora, večernja atmosfera na brodu, ali i osobna usamljenost dnevničara koji “je pun nostalgije za domovinom, za socijalizmom”, u njima autor poprilično negativno gleda na Ameriku i kapitalizam vjerujući da će ga socijalizam nadmašiti što artikulira predavanjima naslovljenim “Background of Yugoslavia”, “Kultura Jugoslavije u prošlosti”, “Tri problema istočne Evrope (selo, demokracija, odnosi među socijalističkim zemljama)” uz navođenje broja prisutnih studenata (od 40 do 100), i pitanjima koja su nakon pojedinog predavanja bila postavljena (Postoje li političke slobode u Jugoslaviji?, Odnos crkve i Maršala Tita?, Kako je oporezovan seljak?..).

Diskusije profesora i studenata iz Njemačke, Indonezije, Švicarske, Belgije, gledanje filmova iz različitih zemalja (Flaker je dao na gledanje filmove “Makedonija”, “Muzički život Zagreba”, “Jugoslavija maja 1949.”, “Iseljenici”), predavači s različitim temama (npr. “Situacija u Indoneziji”, “Kultura Evrope i Amerike”, “O društveno-političkoj situaciji u Njemačkoj”...), dokoličarenje uz knjigu, prepričavanje slučajnih razgovora s onima koji razumiju ili ne ra-

Ukrcaj vojnika na *Vollendam*, 1947. (fotografija: Nacionalni arhiv, Nizozemska – fair use)

zumiju socijalne i političke prilike na Balkanu, Zapadu ili u Americi, razmjenjivanje iskustava s američkim studentima, sastanci po grupama, sati jezika, ples, pjevanje i šale, označavaju život na brodu mjestom poticajnog promišljanja, doima se on kao ploveća radionica kreativne energije koja okupljena oko zajedničkog prostora pršti pozitivnim iskorakom suprotstavljenih želja i očekivanja.

Dok Flaker s vidljivom notom negativnosti promatra američki stil življenja dotle oni mlađi od njega ploveći iz Europe prema mjestu iz kojega su krenuli misle drugačije. Boraveći nekoliko dana na drugom kontinentu 23.VI. zapisuje: “Konačno Montreal. Amerika. Neboderi. Reklame. Automobili. Coca Cola. Velike “hranionice”. Opet *hot dogs*. Obilje svega, praznina svugdje. Nema knjižara. Nema kulture. Postoji samo *business*”. Na povratku iz Amerike posebno su zanimljivi iscrpni Flakerovi brodski zapisi o razlikama američkih i istočnoeuropskih studenata nad zapadnim, donosi se i detaljan popis literature koja se čita na američkim, a ko-

ja na europskim učilištima, piše on o razgovorima o Koreji, FBI-ju, o Rusima i demokratima, o radnim akcijama u Jugoslaviji, o Titu i filmovima.

Po dolasku u Rotterdam, Haag, Amsterdam, Zürich kao usputnim stanicama do Beograda prema Zagrebu njegove, nazovimo ih kopnenim bilješkama, postaju pune imena umjetnika koji su obilježili ove gradove, osjeća se u njima i prikriven autorov ushit posebice nizozemskim i flamanskim slikarstvom, kritičan je prema zürichškim knjižarama i njihovim antikvarijatima u kojima prevladava, kako piše, “većinom malograđanska literatura”, sluti se u njima dominantan okus nostalgije za domovinom. Prvu bilježnicu zaključuje esejistički zapis “O liku američkog studenta – utisci s putovanja” koji je, kako piše u fusnotnoj bilješci, “očito istrغان iz dnevničkog bloka i nađen je zasebno, sastoji se od 9 stranica, a završetak nedostaje. Tu se više–manje sažimlju i ponavljaju već u dnevniku izrečene misli/rečenice”.

Posebno je za naglasiti kako tekstovi nastali na prvoj ili drugoj godini putovanja završavaju detaljnim *Bilješkama* u kojima urednice knjige precizno objašnjavaju neke fenomenološke pojmove kao i poneka osobna imena koja se pojavljuju, a iscrpne su i u pozitivističkoj kontekstualizaciji znanstvenika, književnika, umjetnika, političara koje Flaker u zapisima navodi.

S obzirom na naslov knjige “Bez linije”, zanimljiva je njihova bilješka o prekoceanskom brodu za krstarenje koji je ime dobio po “nizozemskom gradiću Volendamu, plovio je on od 1922. na liniji Nizozemska – Amerika, tijekom Drugog svjetskog rata služio je britanskoj vojsci, 1945. ih je prevezio u Palestinu, potom je plovio za nizozemsku vladu, koji je mogao primiti 1500

putnika, a prestao je s plovidbom u listopadu 1951.”

Druga bilježnica naslovljena je “Bez linije – Holandija – Kanada, 1951.”; kroz nju se provlači autografski napisan motto Što si podučio? Što si naučio?, ona nije pisana datiranim dnevničkim bilješkama već je čini jedanaest tematskih esejističkih zapisa okupljenih ili oko nekog fenomena (Nekoliko o turizmu; Riječ–dviije o našim iseljenicima; Susreti sa crkvom, Jazz i film..) ili oko njemu intrigantne osobe na brodu (Likovi s “Volendama” – Orientation staff”; Bob,...). U tim zapisima javlja se učinak otvaranja prema novome/ drugome, u njima je prepoznatljivo nastojanje da se prostor u koji se dolazi analizira iz pozicije udaljenog promatrača te da se kroz refleksije samog čina putovanja pronađu neki drugačiji pogledi na Ameriku i njezinu kulturu. Za istaknuti je autorov promijenjeni pogled na američki način studiranja naglašen u desetom eseju “Nevezane misli o nevezanim studentima” u kojemu piše kako su “američki univerziteti rađeni pragmatički, ali američki univerziteti daju američkom studentu uvid i u društvene nauke koje ga prisiljavaju da misli, pa čak i onda kad su mu oduzeli profesore–marksiste u ovoj “crvenoj hysteriji”, čak i onda kad nad njim i nad profesorskim vijećem visi vijeće pokrovitelja kao crna mora”. Ilustriran je on, kao i većina iz zapisa iz 1951., Flakerovim crtežom lika američkog studenta iznad kojega piše *Američki student misli*.

Važno je pri čitanju putopisnih zapisa *Bez linije* voditi računa o kronotopu kojim je autor označen, riječ je naime o godinama kada se dogodila 1948. i raskid Jugoslavije s istočnim blokom nakon koje je Amerika postala saveznik, u kojima se tražio ekonomski,

ideološki, socijalni i kulturni put, vrijeme je to hladnoratovske propagande, islamističkog pokreta u Indoneziji i Korejskog rata. Stoga zapisi iz pozicije svjedoka koji je kontekst pratio svojim očima mogu biti dijelom male osobne povijesti koja će zasigurno zaintrigirati historiografe i kulturologe u oblikovanju jasnije slike makro povijesti sredine dvadesetoga stoljeća.

Ovi tekstovi govore o akademiku Aleksandru Flakeru kao osobnosti otvorenoga promišljanja koji ima *petlje* ukazati na mogućnosti ali i ograničenja osobnog djelovanja u transformaciji i redefiniranju ideološke i kulturne politike. Oni ostavljaju mogućnost da ih se čita i na tragu fenomenoloških kulturoloških analiza koje su razvijali Ernst Cassirer (pojam simboličkih formi) ili Pierre Bourdieu (pojam kulturnog kapitala), mogu se oni koristiti kao literatura u slaganju teorijsko–konceptualnog okvira za razmatranje kulturne politike; njihova je problematika zapaženo široka i obuhvaća analizu različitih stavova o pitanjima kulture i komunikacije, trebala bi knjiga *Bez linije* biti na popisu čitanja za kulturne studije jer se u njoj nacrtno objedinjuju društvena teorija, kulturna analiza, povijest, neki aspekti politike i medija. Knjiga posredno može biti i poticaj analizi hrvatske kulturne politike s obzirom na njezinu europsku relevantnost kao i na nužne promjene te neposredne zadaće koje joj predstoje u potencijalnom prijenosu europskih i regionalnih iskustava prema novim područjima kao što su Turska, Arapske zemlje, zemlje Kavkaza, Bliskog i Srednjeg Istoka te zemlje Srednje Azije.